

Odpowiedzialność za produkt niebezpieczny w kontekście wyrobów chemicznych

Wyroby chemiczne stanowią bardzo szeroką kategorię produktów. W świetle prawa do tej grupy zalicza się zarówno używane w gospodarstwach domowych środki czystości i detergenty, jak i specjalistyczne substancje chemiczne wykorzystywane w procesach produkcyjnych. Mimo wielu restrykcyjnych wymagań, które wyroby chemiczne muszą spełnić przed dopuszczeniem ich na rynek, ich natura sprawia, że ryzyko powstania szkód w związku z ich użytkowaniem nie może zostać całkowicie wykluczone. Stąd liczne zasady odpowiedzialności producentów, importerów i dystrybutorów wyrobów chemicznych za szkody przez nie wyrządzone.

W jaki sposób prawo chroni użytkowników wyrobów chemicznych?

Rozwój środowiska biznesowego zaowocował rozbudową przepisów służących ochronie konsumenta w relacjach z przedsiębiorcą. Większość wprowadzanych zmian służyła rozszerzeniu uprawnień osób fizycznych w sporach ze znajdującymi się w silniejszej pozycji przedsiębiorcami. Przejawem tego zjawiska było m.in. wprowadzenie przez ustawę o ochronie niektórych praw konsumentów oraz o odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny nowego działu przepisów o odpowiedzialności przedsiębiorców za tzw. „produkty niebezpieczne” do Kodeksu cywilnego. Wspomniane przepisy są wyrazem implementacji do polskiego porządku prawnego regulacji ustanowionych w unijnej Dyrektywie 85/374/EWG (Dyrektywa 85/374/EWG z 25 lipca 1985 r. w sprawie zbliżenia przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych Państw Członkowskich dotyczących odpowiedzialności za produkty wadliwe).

Przed wprowadzeniem wspomnianej zmiany, odpowiedzialność za produkt wadliwy opierała się na przepisach dotyczących odpowiedzialności kontraktowej i deliktowej. Dodatkowo konsument mógł dochodzić uprawnień na podstawie przepisów dotyczących rękojmi i gwarancji. Zmiany nie miały na celu wyłączenia tych reżimów odpowiedzialności, a jedynie wprowadzenie dodatkowego systemu odpowiedzialności opartego na zasadzie ryzyka.

Przepisy dotyczące odpowiedzialności za produkt niebezpieczny zostały umieszczone w Kodeksie cywilnym pomiędzy rozdziałami dotyczącymi odpowiedzialności deliktowej i kontraktowej.

Kto ponosi odpowiedzialność za produkt niebezpieczny?

Zgodnie z przepisami Kodeksu cywilnego, odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny może ponieść producent, quasi – producent, impor-

ter oraz sprzedawca. Odpowiedzialność ta opiera się na zasadzie solidarności, co oznacza, że poszkodowany może dochodzić swoich praw od wszystkich wyżej wskazanych podmiotów lub tylko od jednego z nich. Wybór w tym zakresie zawsze należy do poszkodowanego.

W tym kontekście należy zastanowić się, w jakiej relacji pozostawać będą ze sobą przepisy Kodeksu cywilnego oraz przepisy aktów szczególnych, takich jak np. rozporządzenie REACH. Przepisy REACH, określając podmioty, które zaangażowane są w obrót produktami chemicznymi posługują się m.in. takimi kategoriami, jak producent wyrobów, importer, dalszy użytkownik, dystrybutor oraz konsument.

Biorąc pod uwagę całokształt obowiązków określonych w REACH, zarówno producent wyrobu, jak i jego importer będą odpowiedzialni za szkody wywołane przez wprowadzony przez nich do obrotu wyrób chemiczny. Wszystkie te podmioty mają bowiem obowiązek zweryfikowania bezpieczeństwa substancji chemicznej poprzez przeprowadzenie oceny bezpieczeństwa substancji, a także muszą zapewnić, że informacje zawarte w karcie charakterystyki wyrobu są zgodne z wykonaną oceną. Niewłaściwe przeprowadzenie oceny lub nieprawidłowe przygotowanie karty charakterystyki będzie mogło stanowić podstawę do odpowiedzialności tych podmiotów. W celu zachowania przejrzystości artykułu w dalszych jego częściach będziemy posługiwać się wyłącznie określeniem „producent”, należy jednak pamiętać, że takie same zasady odpowiedzialności odnoszą się do importerów.

Czym jest produkt niebezpieczny?

Prawnicy wyróżniają dwa rodzaje produktów niebezpiecznych. Pierwszy typ charakteryzuje się tym, że niebezpieczeństwo związane z ich użyciem wynika z ich niewłaściwej jakości. Niewłaściwa jakość produktu będzie rozumiana nie tylko jako skutek wady fizycznej przedmiotu (np. uszko-

dzone opakowanie lub dozownik), ale także jako skutek zastosowania w jego budowie szkodliwej substancji (np. użycie w składzie produktu substancji, która w ogóle nie powinna być w nim znaleźć lub substancji nie spełniającej wymagań jakościowych). W przypadku takich produktów każde zagrożenie powstałe podczas ich prawidłowego użytkowania stanowi dla producenta podstawę jego odpowiedzialności.

Druga grupa to tzw. produkty niebezpieczne per se, czyli produkty, które ze względu na swoje cechy zawsze mają szkodliwe działanie na użytkowników. Nie da się jednoznacznie określić, które konkretnie produkty zalicza się do tej kategorii, jednakże na pewno będzie to m.in. broń palna, papierosy, alkohol, wyroby chemiczne. Właściwości i przeznaczenie tych produktów sprawia, że substancje, z których są wykonane, stwarzają zagrożenie dla użytkowników, nawet jeśli są one prawidłowo użytkowane (np. nawet prawidłowo użytkowany wyrób chemiczny może spowodować reakcje alergiczne). Warto zauważyć, że wspomniane przedmioty często stanowią produkty użytku codziennego, w związku z czym użytkownik zobowiązany jest przyjmując na siebie część związanego z tym ryzyka.

Przejęcie części ryzyka na siebie przez użytkownika mogłoby sugerować automatyczne wyłączenie odpowiedzialności producenta za produkt niebezpieczny per se. Nietrudno jednak znaleźć przykłady, w których przedmiot taki okazałby się niebezpieczny ponad przyjęte przez użytkownika ryzyko (np. kiedy oprócz niezbędnych składników – już i tak szkodliwych, jak np. surfaktanty w środkach czystości – pojawiają się dodatkowe lub podstawowe składniki, ale w zbyt dużym stężeniu, które potęgują ich szkodliwe działanie). Podobnie w sytuacji, w której na opakowaniu nie znajdują się informacje o szkodliwości produktu lub instrukcji obsługi, co zwiększa możliwość zatrucia się produktem wskutek nieprawidłowego jego użytkowania (np. dostanie się środka che-

micznego codziennego użytku do oczu), odpowiedzialność ponosi producent.

Czy wyrób chemiczny to produkt niebezpieczny?

Wyroby chemiczne to bardzo specyficzna grupa produktów. Ze względu na swoje właściwości i przeznaczenie w zasadzie wszystkie mogą być niebezpieczne. Często ich składnikami są związki chemiczne, które w nieodpowiedniej dawce lub bez użycia środków ochronnych będą zagrożeniem dla zdrowia użytkownika. W związku z powyższym, wprowadzono szereg regulacji wpływających na zabezpieczenie użytkowników wspomnianych produktów przed ich możliwymi szkodliwymi oddziaływaniami. Do takich regulacji zaliczają się te nakazujące umieszczanie na opakowaniu niezbędnych informacji opisujących skład produktu, sposób jego użytkowania i możliwe zagrożenia, jakie może stwarzać używanie.

Zgodnie z ustawą o substancjach chemicznych i ich mieszaninach, na opakowaniu wyrobów chemicznych powinny pojawić się m.in. nazwa umożliwiająca identyfikację substancji niebezpiecznej, dane kontaktowe przedsiębiorcy, znaki ostrzegawcze oraz zwroty, które wskazują na rodzaj stwarzanego zagrożenia. Wymogi dotyczące oznakowania wyrobów chemicznych zostały również umieszczone w unijnym rozporządzeniu CLP.

Oprócz regulacji polskich postanowień dotyczących znakowania wyrobów chemicznych, CLP nakazuje, aby produkt, który jest kierowany do konsumentów był, niezależnie od pojemności opakowania, wyposażony w zamknięcie utrudniające otwarcie opakowania dzieciom. Dodatkowo, w przypadku substancji zaklasyfikowanych jako najbardziej toksyczne, opakowanie niezależnie od jego pojemności powinno być zaopatrzone w wyczuwalne dotykem ostrzeżenia o niebezpieczeństwie.

Niedochowanie przez producenta wyrobów chemicznych obowiązków w zakresie znakowania produktów stanowi podstawę do jego odpowiedzialności na zasadach przewidzianych dla produktów niebezpiecznych.

Zgodnie z REACH, wyroby chemiczne podlegają także dodatkowym obostrzeniom w zakresie ich produkcji, wprowadzania do obrotu i stosowania. W przypadku najbardziej toksycznych substancji, które stwarzają zagrożenie dla zdrowia człowieka oraz dla środowiska, możliwe jest nawet nakazanie zaprzestania ich stosowania na jakimkolwiek etapie obrotu produktem. Co oczywiste, wprowadzenie do obrotu wyrobu chemicznego, mimo istniejącego zaka-

zu, będzie także stanowić przesłankę odpowiedzialności producenta względem konsumentów, którzy odnieśli szkody w wyniku stosowania takiego wyrobu.

Powyższe argumenty pozwalają na zakwalifikowanie wyrobów chemicznych do grupy produktów niebezpiecznych per se. Oznacza to, że poszkodowany konsument nie będzie mógł dochodzić od producenta odszkodowania na zasadach przewidzianych dla produktów niebezpiecznych, jeżeli producent dopełni wszelkich nałożonych na niego przez przepisy prawa obowiązków związanych ze znakowaniem i zabezpieczeniem produktów. Nawet prawidłowe oznakowanie produktu nie będzie jednak wyłączać odpowiedzialności producenta w sytuacji, gdy oferowany produkt będzie złej jakości, będzie błędnie skonstruowany lub oznakowany. Istotnym jest jednak, aby skutki wywołane przez złą jakość lub konstrukcję produktu wywołały szkody większe niż te, które powstałyby w toku normalnego użytkowania produktu.

Czy odpowiedzialność producenta można ograniczyć albo wyłączyć?

Co do zasady, za odpowiedzialnego za szkodę wyrządzoną przez jego produkt uważa się producenta, chyba że wykaze on, iż zachodzą okoliczności wyłączające tę odpowiedzialność. Poszkodowanym będzie nie tylko osoba, która jest bezpośrednim nabywcą produktu niebezpiecznego, ale także każda osoba, która ucierpiała wskutek jego użytkowania. W tym miejscu należy podkreślić, że aby poszkodowany mógł dochodzić swoich praw, to produkt musi być użytkowany w sposób zgodny z jego przeznaczeniem, gdyż nawet najbardziej bezpieczny produkt, nieodpowiednio używany, zawsze będzie stanowić potencjalne zagrożenie dla użytkownika.

Jeśli pomimo użytkowania produktu zgodnie z jego przeznaczeniem okaże się, że stwarza on zagrożenie dla jego użytkowników, producent ma możliwość wyłączenia swojej odpowiedzialności. Kodeks cywilny przewiduje pięć takich możliwości, nazywając je przesłankami egzoneracyjnymi. Do tych okoliczności należą:

- fakt, że produkt nie został wprowadzony do obrotu,
- produkt został wprowadzony, ale producent uczynił to poza zakresem swej działalności gospodarczej,
- ujawnienie się właściwości niebezpiecznych produktu nastąpiło dopiero po wprowadzeniu produktów do obrotu,
- w sytuacji, kiedy niebezpieczne właściwości produktu były nie do przewidzenia przy uwzględnieniu najwyższego stanu nauki i techniki w chwili wprowadze-

nia produktu do obrotu,

- niebezpieczeństwo wynika z zastosowania przepisów prawa bezwzględnie obowiązujących.

Wprowadzenie produktu do obrotu wiąże się z utratą kontroli producenta nad produktem, a zarazem stanowi moment wyznaczający początek jego odpowiedzialności. Odpowiedzialność zostaje jednak wyłączona poprzez wprowadzenie produktu wbrew woli jego producenta lub poza jego kontrolą (np. kradzież). Wyłączenie to związane jest z tym, że do takiego wprowadzenia może dojść przed przeprowadzeniem wszelkich niezbędnych działań kontrolnych, które producent planował wykonać, aby uchronić konsumenta przed zagrożeniem.

Natomiast przesłanka wprowadzenia produktu do obrotu poza zakresem działalności producenta nastrocza już pewnych trudności. W takiej sytuacji producent nie czerpie dochodu z jego zbycia. I choć na pierwszy rzut oka wydaje się to dość zrozumiałe, to jednak bardzo ciężko jest przedstawić sytuację, w której faktycznie producent wprowadza produkt do obrotu, nie uzyskując z tego żadnej korzyści. Najczęściej podawanym przykładem może być prowadzenie tzw. produkcji ubocznej.

Ujawnienie się cech niebezpiecznych przedmiotu w momencie, w którym został on już wprowadzony do obrotu również może stanowić przesłankę wyłączenia odpowiedzialności producenta, jednakże tylko w wypadku, gdy zagrożenie powstało w wyniku jego nieprawidłowego użytkowania. Ciężar dowodu w tym zakresie spoczywa na poszkodowanym, który musi wykazać, że producent w momencie wprowadzania do obrotu powinien był wiedzieć, a przynajmniej spodziewać się, że jego produkt może wywołać określone skutki.

Czwartą z przesłanek wyłączających odpowiedzialność producenta jest tzw. ryzyko rozwojowe. Jeśli producent nie mógł przewidzieć (przy uwzględnieniu możliwie najwyższego poziomu nauki i techniki) właściwości, jakie może mieć produkt, nie podlega on odpowiedzialności za szkody wyrządzone przez taki wyrób.

Ostatnią z przesłanek egzoneracyjnych jest wyłączenie odpowiedzialności w sytuacji, gdy niebezpieczeństwo produktu wynika z zastosowania przepisów prawnych bezwzględnie obowiązujących. Wskazanie przykładów takiego działania nastrocza jednak istotnych trudności. ■

TOMASZ KACZYŃSKI, Partner,
JĘDRZEJ STĘPNIEWSKI, Associate
w Praktyce Life Sciences kancelarii
Domański Zakrzewski Palinka